

הרב יואל פרידמן

חיוב מעשר בקטיף תיירותי

הצגת השאלה

קטיף תיירותי הוא בילוי שבו אדם מגיע עם בני משפחתו למטע שמיועד לכך, הם קוטפים פירות ואוכלים אותם ליד העצים. משלמים בכניסה לאתר, ובתוך המטע מותר לאכול בלי הגבלה, כיד ה' הטובה, ללא תשלום נוסף. אם אדם רוצה לקחת פירות לביתו הוא משלם עבורם. ברור שהפרי שאדם מוציא מן האתר חייב בתרומות ומעשרות, שכן הפירות נקנים על ידו בקופה והתשלום נקבע לפי משקל. השאלה היא מה הדין לגבי הפירות שאוכלים בתוך האתר. יש שתי שאלות שצריכות בירור: א. האם התשלום בכניסה לאתר נחשב מקח, וממילא הפירות שקוטף נקבעים למעשר?

ב. האם האתר נחשב כחצר, שקובעת למעשר?

א. קביעות מעשר במקח

האדם מתחייב במעשר כאשר פירותיו נקבעו למעשר. בכך הסתיימו כל ההכנות והפרי מוכן לאכילה. המשנה (מעשרות פ"ד מ"א), מונה שלוש פעולות הקובעות לחיוב מעשר: "הכובש השולק המולח - חייב...", והירושלמי (מעשרות פ"ד ה"א), מונה שישה דברים שקובעים: "אור טובל מקח טובל מלח טובלת תרומה טובלת שבת טובל חצר בית שמירה טובלת"; וכן פסק הרמב"ם (הל' מעשר פ"ג ה"ג).

כאמור, אחד משישה דברים שקובעים למעשר הוא מקח. משמעות הדבר היא שברגע שאנו קונים פירות הם מתחייבים במעשר, ואסור לאכול אותם אפילו אכילת ארעי. כן פסק הרמב"ם (שם, וכן שם פ"ה ה"א).

אמנם הרמב"ם קובע ששישה הדברים הנ"ל קובעים למעשר רק אם כבר היה 'גמר מלאכה' לפירות, וכך כתב הרמב"ם (שם פ"ג ה"א-ה"ב):

...בד"א בגומר פירותיו למכרן בשוק אבל אם היתה כוונתו להוליכן בבית ה"ז מותר לאכול מהן עראי אחר שנגמרה מלאכתן עד שיקבעו למעשר. אחד מששה דברים קובע הפירות למעשרות, החצר, והמקח, והאש, והמלח, והתרומה, והשבת, וכולן אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתו.

הראב"ד (השגות על הרמב"ם), חולק, וסובר שבדגן תירוש ויצהר 'גמר מלאכה' לבד קובע למעשר גם ללא אחד מששת הדברים הקובעים; אך לכולי עלמא, בפירות האילן צריך קביעות למעשר כדי להתחייב.

בנידון דידן, מי שנכנס לאתר המטע התיירותי משלם בכניסה, וכרטיס הכניסה מאפשר לקטוף מן הפירות ולאכול מהן, ולכאורה יש בכך פעולה של מקח המחייבת במעשר. אלא שכאמור, אין המקח מחייב אלא לאחר 'גמר מלאכה'. כאן המקח בוצע כשעדיין הפירות מצויים על העץ, נמצא שיש כאן מקח לפני 'גמר מלאכה', וזה אינו מחייב במעשר.

אמנם יש לדמות את המקרה שלנו לדין המשנה, (מעשרות פ"ב מ"ו):

האומר לחברו הילך איסר זה בעשר תאנים שאבור לי בורר ואוכל... אבל אם אמר לו בעשרים תאנים אלו... אוכל כדרכו ופטור מפני שקנה במחובר

לקרקע.

וכך פסק הרמב"ם (שם פ"ה ה"ג). המהר"י קורקוס בפירושו לרמב"ם, מסביר את ההבחנה בין שני המקרים שמובאים במשנה. בסיפא, כשהוא אמר "בעשרים תאנים אלו", מציינת המשנה שלא נקבע למעשר כי "קנה במחובר לקרקע". ברור שאין 'גמר מלאכה' ב'מחובר', ולכן המקח היה לפני 'גמר מלאכה'. אך כאשר אומר "בעשר תאנים שאבור לי", כי אז בחירת הפירות היא בעת שהוא קוטף את הפירות. לכן המקח מתבצע רק בעת התלישה, ואז גם נגמרת מלאכת הפרי. במקרה זה המקח קובע למעשר, ולכן אסור לאכול ארעי לפני ההפרשה, מלבד אכילה פרטנית של פרי אחד כל פעם שקוטף. בנידון דידן, בשעת המקח לא מצביעים על פרי מסוים, אלא כרטיס הכניסה מאפשר קטיף של אילו פירות שרוצים, ולכן המקח קובע למעשר.

בנושא הזה ומפני זה, הרחיב וביאר הרב אהוד אחיטוב במאמרו 'קטיף תיירותי' (אמונת עתיד 47 (תשס"ב), עמ' 33-38), ושם פסק שיש להפריש תרומות ומעשרות על הפירות שאוכלים במטע התיירותי. לפתרון הבעיה הוא הציע שתי הצעות: האחת שבעל המטע יפריש מראש בתחילת היום עבור כל הפירות שייקטפו ויאכלו במטע במשך היום.

השנייה, במקרה שבעל המטע אינו מפריש, כל בעל משפחה או כל ראש קבוצה יפריש מראש בתחילת הסיור במטע. המשמעות היא שיש להעריך מראש את כמות הפירות שתיאכל מכל מין, כדי להניח בצד את ה'קצת יותר מאחוז' שמיועד לתרומה גדולה ולתרומת מעשר.

לאחר בירור שערכנו עם בעל מטע תיירותי, נציין שקשה מאד להעריך את כמות הפרי הממוצעת שאדם אוכל במסגרת הביקור. יש אדם שמגיע לביקור לאחר שאכל את ארוחתו בצימר או במלון, ואינו אוכל כמעט כלום, ויש אדם שאוכל כמות גדולה של פירות. קשה גם לאמוד מראש את מספר האנשים שיגיעו לביקור באותו היום. משמעות החיוב במעשר היא שכשתגיע משפחה למטע, ראש המשפחה יצטרך לעשות סיבוב בכל המטע, לקטוף מכל פירות הגן כמות יחסית, שעל פי הערכתו תיאכל על ידי בני המשפחה, ואז יפריש תרומות ומעשרות מראש. רק לאחר מכן יוכלו כל בני המשפחה להתחיל את הסיור במטע.

1. שני סוגי מטע תיירותי

נקודת המוצא של הרב אהוד אחיטוב היא שחלק מן התשלום הוא עבור הפירות, ואלו נקנים למבקר כבר בכניסה לאתר לכן יש בתשלום משום מקח, והפירות מתחייבים במעשר כנ"ל. ייתכן שקביעה זו נכונה, אך נראה שיש להבחין בין שני סוגים של מטעים תיירותיים: סוג אחד הוא מטע שמיועד לשיווק פרי, ואף בעבר תפקד ככזה עד שבעלי המטע קבלו החלטה להסב את היעוד המקורי ולהפוך אותו למטע תיירותי. הרעיון שעומד בבסיס ההסבה למטע תיירותי הוא שבמקום להביא פועלים לקטיף ולשלם להם כסף – הקוטפים יהיו המבקרים, הם ישלמו עבור התענוג, ובתוך כך הם גם יאכלו מן הפרי. בסוג כזה של מטע תיירותי נראה שהתשלום הוא בעיקר עבור הפרי שהאנשים קוטפים, ולכן ייתכן שיש בכך מקח, וחייב בתרומות ומעשרות. הסוג השני של מטע תיירותי הוא כזה שבעליו לא ייעדו את הפירות לשיווק, אלא מלכתחילה הם ייעדו את המטע להיות מטע תיירותי. בניגוד למטע מן הסוג הראשון שיש בו בדרך כלל מין אחד של פירות או שניים, במטע התיירותי מן הסוג השני יש בדרך כלל עשרות רבות של מיני פירות בשטח קטן ופטל, אוכמניות, דומדמניות, אפרסקים, ענבים ועוד). במקרה זה בהחלט ייתכן שהפירות אינם נקנים למבקר תמורת התשלום בכניסה. התשלום הוא עבור הביקור, עבור החוויה של הקטיף ועבור כל השירותים שהאדם מקבל בביקורו וכולל שולחנות לארוחות משפחתיות וכדו'. גם מצד בעל המטע התשלום אינו עבור הפרי. כשהוא עורך את התחשב ועל פיו הוא קובע את מחיר הכניסה לאתר הוא לוקח בחשבון גורמים

רבים: מע"מ, תשלום לעובדי התחזוקה, עלויות הגידול, תשלום לעובדים שעובדים במטע, חשמל, מים, ועוד. בסוג כזה של מטע, ייתכן שהפירות אינם 'חפצא', שעובר לסוחר אלא 'חפצא תיירותי' כעין 'קיאק' או אבוב על נחל הירדן. כלומר, משתמשים בפירות כאובייקט תיירותי, ולכן אין כאן מקח וממילא פטור מהפרשת תרומות ומעשרות.

2. מקח נקבע בעיקר עפ"י דעתו של לוקח

הגמרא (ב"מ פז ע"ב), סברה שמקח קובע למעשר אף מדאורייתא, ולכן חדשה תורה שהפועלים שקוטפים את הפירות יכולים לאכול ללא הפרשה: "מה נפשך אוכל ופטור אף נפשו של פועל אוכל ופטור". מבאר רש"י:

אף פועל אוכל ופטור - ולא אמרינן הואיל דבאגריה אכיל על כרחו של בעל הבית - הוה ליה כמקח, ומקח קובעת למעשר אף דבר שלא נגמרה מלאכתו, כיון דזבניה - אחשביה.

המקח קובע כי "זבניה אחשביה", ומבחינתו של לוקח נגמרה מלאכתו של הפרי. ומכאן שקביעות המקח נקבעת בעיקר על פי הלוקח ולא על פי המוכר. התוספות ר"ד (ב"מ שם, ובמהד' זקש עמ' נט), שואל מדוע מקח קובע הלא קיימא לן שאינו קובע אלא לאחר 'גמר מלאכה'? על כך הוא משיב:

וני"ל שאם הלוקח קונה לאכול זהו גמר מלאכתו שעת לקיטתו כדתנן בפ"ב דמעשרו'... אלמא משעה שהוא לוקט הוי גמר מלאכה גבי דידיה אבל גבי בעה"ב תנן בפ"ק כלכלה משיחפה... אלמא הלקיטה לבעל הבית לא הוי גמר מלאכה למעשר וללוקח הוי גמר מלאכה...

וכן פירש הר"ש (מעשרות פ"ג מ"א), בפרשנות המשנה, וזו לשון המשנה שם:

המעביר תאנים בחצרו לקצות בניו ובני ביתו אוכלים ופטורין הפועלים שעמו בזמן שאין להם עליו מזונות אוכלין ופטורין אבל אם יש להם עליו מזונות הרי אלו לא יאכלו.

והר"ש הקשה, כפי שהקשה תוספות ר"ד, שקיימא לן שאין המקח קובע אלא לאחר 'גמר מלאכה'? על כך משיב הר"ש:

יש להן עליו מזונות הרי אלו לא יאכלו - דהוה ליה כלוקח ומקח קובע וקשיא דבסוף המביא מסקינן דאין מקח קובע אלא בדבר שנגמרה מלאכתו... ויש לומר דלגבי לוקח חשוב כנגמרה מלאכתו משום דעיניו במקחו ודכוותה אמרי' בהשוכר את הפועלים...

נמצאנו למדים שעבור בעל הבית לא נגמרה מלאכת הפרי ולכן מותר לו לאכול ארעי, אך ללוקח אסור לאכול ללא הפרשה, שכן המקח קובע ונחשב כ'גמר מלאכה' כי "עיניו [של הלוקח] במקחו". כלומר **הקביעות תלויה ביחס של הלוקח אל הפירות**, ואם הוא מעוניין בקניית הפירות ובאכילתם, הם נקבעים על ידי המקח והלקיטה.

3. הלוקח אינו מתכוון לקנות את הפרי

בנידון דידן כשהמבקר קונה את כרטיס הכניסה לאתר, הוא אינו מודע לכך שהוא קונה פירות, ואם רצונו היה לקנות פירות הוא היה הולך לשוק. הוא קונה כרטיס כניסה לאתר התיירות שעבורו ועבור בני משפחתו הוא בילוי. לכן מסתבר שענינו של המבקר אינו במיקחו אלא בנוף, בטבע, בחקלאות ובארץ ישראל. בדרך כלל כאשר האדם קונה פירות, מחיר הפרי נקבע על פי ההיצע והביקוש. אם יש בשוק היצע רב והשוק מוצף מחירי הפירות יורדים, ואם היבול דל המחיר עולה. בקטיף תיירותי מחיר כרטיס הכניסה נשאר קבוע, ואין משמעות להיצע ולביקוש. יתר על כן, גם העובדה שאין הגבלה לכמות הפרי שכל אחד אוכל, ואחד המרבה ואחד הממעיט באכילה משלם את אותו הסכום בכניסה, אף היא מורה על כך שאין כאן מכר, הן מבחינת דיני מכירה והן מבחינת דיני קביעות למעשה. יש הסוברים שמכר של דבר שאינו מסוים, כאשר הכמות והמין של הפרי אינם ידועים אינו חל. כן פסק הרמב"ם (הל' מכירה פכ"א ה"א), ודעה זו מובאת בשו"ע, (חו"מ סי' רמא סעי' ד), בשם "יש אומרים". חוסר הידיעה של כמות הפרי היא חיסרון גם לעניין קביעות למעשה, וכעין זה מציינו בתוספתא (מעשרות פ"ב ה"ח, ובמהד' ליברמן ה"ו):

אמ' לו צא ולקט לך עשרים תאנים מתוך שלי ואני אמלא כריסי מתוך

שלך המלקט במניין חייב **הממלא כריסו פטור**.

המלקט במניין חייב כי הוא זכה בעשרים התאנים תמורת מילוי כריסו של חברו. לעומת זאת לגבי חברו שהתכוון לאכול ללא הגבלה עד כדי מילוי כריסו – אין כאן מקח אלא מתנה, כי אין כוונת מקח בלי לנקוב מדה ושיעור לפרי שקונה. ואמנם הרמב"ם (הל' מעשר פ"ה ה"ה), כתב לגבי המקרה הנ"ל: "...שניהם פטורים שאין זה חליפין כדי שיהיה מכר ואם צירף ואכל חייב", אך המהרי"ק ביאר את דברי הרמב"ם עפ"י

הירושלמי ומעשרות פ"ב ה"א,¹ ש'הצירוף' מתייחס למי שלקט את העשרים תאנים, אך הממלא כרסו פטור לגמרי.

לאור כל זה נראה שהמבקר אינו קונה את הפירות, אין בקניית כרטיס הכניסה לאתר משום מקח, אלא הוא אוכל משל בעל הבית או מקבל מתנה.

4. דין אוכל משל בעל הבית או מקבל מתנה לעניין קביעות למעשר

כאמור, בקטיף תיירותי מן הסוג השני, בעל הבית אינו מתכוון לשווק את פירותיו, ואף המבקר אינו מתכוון לקנות את הפירות שהוא אוכל אלא דינו כאורח. לגבי אורח נחלקו האחרונים האם דינו כבעל הבית ואת שלו הוא אוכל או שמא אינו אוכל משלו אלא משל בעל הבית.² לכן מכלל ספק לא יצאנו. אם כן בנידון דידן, ייתכן שכיוון שאין המוכר מתכוון להקנות ואין הקונה מתכוון לקנות, אין כאן מקח. המבקר אוכל פירות של בעל הבית ולכל היותר הווי כמתנה, שאינה קובעת למעשר, כמבואר ברמב"ם (הל' מעשר פ"ה ה"ה). לכך יש להוסיף, שמשמעות המקח היא שהקונה יכול לאכול את הפירות בניגוד לרצון המוכר.³ וכן כתב רש"י (וב"מ, שם): "אף פועל אוכל ופטור - ולא אמרינן הואיל דבאגריה אכיל על כרחו של בעל הבית - הוה ליה כמקח". ובנידון דידן לא ברור לנו שהמבקר יכול לאכול את הפירות בניגוד לרצונו של בעל הבית, ולכן ייתכן שגם מבחינה זו אין אכילת פירות זו כמקח. קיימא לן שהמתנה אינה קובעת למעשר, וכן פסק הרמב"ם (הל' מעשר פ"ה ה"ה). בירושלמי ומעשרות פ"ב ה"א,⁴ מתבאר בתחילה שמתנה אינה כמכר וזהו דעת ר' מאיר, אך המסקנה היא שזוהי דברי הכול:

שמואל אמר דרבי מאיר היא דרבי מאיר אמר אין מתנה במכר אמר רבי יוסי דברי הכל היא אישתאלית לאילין דבי רבי ינאי ואמרין נהגין הוינן יהבין

1. מהד' האקדמיה ללשון העברית, עמ' 268, שו' 40-42. וכן פירש הגר"א בביאורו לירושלמי.
2. עי' רמ"א, אבה"ע סי' כח סעי' יז, שאורח שקידש אשה במנתו הריהי מקודשת; וב"ש שם, כתב שאינה מקודשת אלא מספק. ובשפת אמת, סוכה לה ע"א, כתב שמי שמתארח בלילה הראשון של פסח צריך בעל הבית להקנות לו את המצה, ואין די בעובדה שבעל הבית מרשה לו לאכול משלו, כי אינו בכלל "לכס". בהגדרת אכילת האורח נחלקו אחרונים: עי' למשל שו"ת מהרי"ט ח"א סי' קנ, שו"ת חקרי לב, חו"מ ח"ב סי' קמז.
3. אמנם עי' בדרך אמונה, הל' מעשר פ"ה סעי' ט (ביאור הלכה עמ' רכו) שאין צריך מקח ממש, ואף באופן שיכול לחזור בו, נחשב מקח לעניין קביעות למעשר.
4. מהד' האקדמיה ללשון העברית, עמ' 268 שו' 18-22.

אילין לאילין בחקלא ואכלין ולא מתקנין מיי כדון כמאן דאמר מאיליהן
קיבלו עליהן המעשרות...

האחרונים התקשו בפסיקת הרמב"ם, שכן במקומות רבים פסק שמתנה היא כמכר,⁵ ובנידון דידן קבע "והמתנה אינה קובעת כמכר". יש שפירשו ועי' בהגר"א יו"ד סי' שלא ס"ק קסב) שרק ב'זמן הזה' מתנה אינה קובעת, כי חיוב תרומות ומעשרות הוא מדרבנן, ויש שפירשו (ערוך השולחן סי' קב סעי' טז) שאף אם חיוב תרומות ומעשרות היה מדאורייתא, היו מקילים במתנה, כי כל דין קביעות במקח אינו אלא תקנת חכמים, והם לא גזרו אלא על המקח ולא על מתנה. כך או כך, יש להסביר מדוע הבחינו כאן בין מתנה למכר, אף שבשאר הלכות דינם שווה. ההסבר הוא שקביעות למעשר תלויה בדעת בני אדם, באלו תנאים ובאיזה אופן הם מחשיבים את קבלת הפרי ואכילתו. במכר, האדם מחשיב את קבלת הפרי, לאחר שהתאמץ להשיגו ושלם את תמורתו, "עיניו במקחו" ולכן נקבע הפרי למעשר. וכן כתב רש"י, (ב"מ, שם): "כיון דזבניה - אחשביה". לעומת זאת במתנה, שהאדם לא התאמץ ולא שילם עבור הפרי, לא נקבע הפרי למעשר.⁶

לאור כל זה, נראה שהמבקר אינו מתכוון לקנות את הפירות שיקטוף, ואכילת הפרי היא חלק מהבילוי והביקור באתר. לכן הוא אוכל משל בעל הבית או שהפירות ניתנים לו במתנה אגב הביקור והסיוע.

ב. קביעות מעשר בחצר

כל שטח המטע התיירותי מגודר, ולכן אף אם הסקנו שאין בכרטיס הכניסה לאתר משום מקח, יש לכאורה לחייב בתרומות ומעשרות, כי המקום מגודר כחצר, שקובעת למעשר. כך נאמר במשנה (מעשרות פ"ג מ"ה):

איזוהי חצר שהיא חייבת במעשרות רבי ישמעאל אומר חצר הצורית שהכלים נשמרים בתוכה רבי עקיבא אומר כל שאחד פותח ואחד נועל פטורה רבי נחמיה אומר כל שאין אדם בוש מלאכול בתוכה חייבת רבי

5. עי' רמב"ם הל' שמטורי פי"א הל"ט; שם פי"ב הל"ד; הל' גזלה פ"ט הל"ג.

6. התפארת ישראל, מעשר פ"ד מ"ב אות כב, מסביר שמתנות שאדם מחשיב אותן במיוחד, וניתנות דרך כבוד וחשיבות, קובעות למעשר. סברה זו מסביר אליבא דר' יהודה שם, אך ההלכה אינה כן ולא חילקו בין מתנה אחת לאחרת.

יוסי אומר כל שנכנס לה ואין אומר מה אתה מבקש פטורה...
 הרמב"ם (הל' מעשר פ"ד ה"ז-ה"ח) מביא את כל הדעות, והכסף משנה לרמב"ם
 מפנה לירושלמי שם:⁷ "שמעון קומי ר' יוחנן אמר לון הלכה כדברי כולהון להחמיר".
 אלא שיש לברר מהי חצר, והאם בנידון דידן נחשב המקום המגודר כחצר.

1. חצר משמשת לדירה

במשנה הנ"ל נאמר: "איזו היא חצר שהיא חייבת במעשר... ופירש הגר"א ב'שנות
 אליהו': "פי' דבעינן שיהא דומיא דבית" ובית עצמו נלמד מן הפסוק "בערתי הקדש מן
 הבית" כמבואר בירושלמי מעשרות פ"ג ה"ג, וכן רמב"ם הל' מעשר פ"ד ה"א. ההקבלה
 בין חצר לבית היא הדוקה בפרט לדעתו של הגר"א. הוא סובר שאף חצר קובעת
 מדאורייתא,⁸ ולדעתו בוודאי החצר קובעת כי היא חלק אינטגרלי מן הבית. וכן כתב
 החזו"א:⁹ "...שהרי החצר הוא בכלל ששה דברים שמנה אלמא דדעת רבינו דחצר היינו
 בית..."

כדי שבית יהיה קובע למעשר, אין די בעובדה שיש מחיצות וגג אלא צריך שהוא
 ישמש לדירה. לכן בית שאין בו ד' על ד' אמות אינו קובע למעשר כמבואר בירושלמי
 שם:¹⁰

דתני בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות פטור מן המזוזה ומן
 המעקה ומן העירוב ואינו טובל מעשרות...

וכן פסק הרמב"ם (שם ה"ג), והרדב"ז מציין שהסיבה לכך "דפחות מד' אמות לא
 חזי לדירה". גם במשנה עצמה מובאים כמה סוגים של בתים שאינם משמשים לדירה
 באופן קבוע, כגון מחסני תבואה או בתי קיץ, שמיועדים רק לצל, והם פטורים מן
 המעשר: "הצריפין הבורגנין והאלקטיות פטורין". הירושלמי שם, וכן התוספתא ומעשרות
 פ"ב ה"כ, מהד' ליברמן, פוטרים בית מדרש או בית כנסת, כי אינם מיועדים לדיור קבע:¹¹
 בית הכנסת ובית התלמוד אם יש בהן בית דירה אין אוכל בהן עריי ואם
 לאו אוכל בהן עריי...

7. מהד' האקדמיה ללשון העברית עמ' 275, שו' 8.

8. ביאור הגר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק קלט.

9. חזו"א, מעשרות סי' ה ס"ק ז, ד"ה ר"מ.

10. מהד' האקדמיה ללשון העברית עמ' 275, שו' 27-29.

11. לשון הרמב"ם הל' מעשר פ"ד ה"ד: "שכל אלו אין דירתן קבע".

הרמב"ם (שם ה"ה), פוסק כירושלמי הנ"ל, אך עושה הבחנה בין בעל הבית עצמו לבין אחרים. הסברה היא שלמלמד יש קביעות בבית המדרש ולכן נחשב כביתו, והוא הדין בבעל הבורגנין ודומיו:

הצריפין והבורגנין טובלין לבעליהן אף ע"פ שאינן טובלין לכל אדם וכן בית הספר ובה"מ טובל לזה שיושב ומלמד מפני שהם כביתו ואין טובלין לאחרים.

במשנה (מעשרות פ"ג מ"ה), יש הגדרה לחצר שמחייבת במעשר, ובה נחלקו ר' עקיבא, ר' נחמיה ור' יוסי, אך בעצם זוהי מחלוקת מהי מידת הפרטיות הנצרכת כדי שחצר תחשב חצר המשתמרת לעניין מעשר: ר' עקיבא אומר שמדובר בחצר שבני אדם רגילים לנעול את דלת הכניסה שלה; ר' נחמיה אומר שמדובר בחצר שבעליה אינם מתביישים לאכול בה; ור' יוסי אומר שמדובר בחצר שלא כל הרוצה ליכנס נכנס, אלא כל הנכנס – שואלים אותו "מה אתה מבקש". אך מהי הגדרת חצר – בזה הם לא נחלקו.

החצר היא מקום פרטי שנמצא ליד הבית, היא מיועדת להיות חלק מדירתו של האדם, והוא משתמש בה גם לצרכים פרטיים ולשימושים צנועים. השימוש שלו בחצר אינו מוגבל רק לדברים שרגילים לעשותם באור היום אלא כולל גם את צורכי דירתו בלילה. למשל, הרמב"ם (הל' טוען פי"ב ה"ב), קובע שאדם התובע חזקת ג' שנים צריך לטעון שהוא השתמש בחצר גם בלילה.¹² החצר משמשת, כאמור, גם לשימושים צנועים של האדם ולכן מבואר ששכן המביט על חצרו של חברו – יש בכך היזק ראייה; (עי' רמב"ם הל' שכנים פ"ב הי"ד ופ"ה ה"ו).¹³ אם כן יש להסיק שר"ע, ר' יוסי ור' נחמיה נחלקו מהי חצר המשתמרת לעניין מעשר, אך לכולי עלמא החצר טפלה לבית, ומשמשת לדירה ולשימושים צנועים. כן כתבו בספר דרך אמונה, (הל' מעשר פ"ד הי"ד ד"ה חצר), ובספר משפטי ארץ (הל' תרומות ומעשרות, עמ' 107 סעי' כב והערה מד).¹⁴ וחייבים לומר כן,

12. גם לגבי הבא במחתרת, אם הפורץ בא לגינתו או לשדהו של אדם יש לו דמים, שכן הגנב מבקש כסף בלבד, אך בחצר – אין לו דמים כי היא חלק ממגוריו של אדם; עי' רמב"ם הל' גניבה פ"ט ה"ח, הי"ב.

13. על הגדרת חצר והשימושים הנעשים בה, עי' אנציקלופדיה תלמודית, כרך יז עמ' קלז-קלט וכן עמ' קמה-קנ.

14. הרב עזריאל אריאל, במאמרו 'התחלת גמר מלאכה בבית אריזה', התורה והארץ ד, עמ' 191, רוצה לטעון שאף שלבית אריזה אין דין בית אך יש לו על כל פנים דין חצר. ראייתו היא מדברי ערוך השלחן העתיד, סי' צז סעי' ד, שדן אם בית שאין בו ד' על ד' קובע למעשר:

שהרי רוב המטעים והגינות מגודרים, ואם אדם זר יסתובב במטע או בגינה, ובעל הבית או הפועלים שעובדים שם יראו אותו – לרוב ישאלו אותו "מה אתה מבקש?" ולא נגדיר אותם כחצר בגין כך. אלא וודאי שאין די בקריטריון השמירה לסוגיה, כדי להגדיר את המקום חצר, אלא צריך שהמקום יהיה ליד בית ושהוא ישמש בשימושי 'דירה'. אמנם ייתכן שבימינו הנורמות המקובלות לשימושי החצר השתנו. ייתכן שמקום מגודר בכניסה לבית, גם אם אינו משמש לאותם תשמישים צנועים שהיו מקובלים בימים עברו, ייחשב חצר לעניין קביעת מעשר. עם זאת ההגדרה הבסיסית של מקום שהוא טפל לבית, ומשמש ל'דירה' – נשארה בעינה.¹⁵

לאור כל זאת אין די בכך שהאתר של הקטיף התיירותי מגודר בגדר כדי להגדירו חצר, אלא האתר צריך להיות בראש ובראשונה ליד בית ולשמש בשימושי 'דירה', ונוסף על כך להיות מגודר. כיוון שהמטע התיירותי אינו מקום דירה וגם אם מצויים בו כמה מבנים משמשים מקום אכילה למבקרים והעובדים, אין הם משמשים לשימושי דירה אלא לתפעול המטע התיירותי, ובלילות המקום סגור, אזי אין כאן בית ואין כאן חצר.¹⁶

2. נטע רובה פטורה

נאמר בירושלמי (מעשרות פ"ג ה"ד):¹⁷

תני בשם רבי נחמיה חצר שהיא נעדרת הרי היא כגינה אוכלין בתוכה
עראי אמר רבי שמלאי הלכה כרבי נחמיה תני זרע רובה חייב נטע
רובה פטורה אמר רב חסדא והוא שנטעה לנוייה של חצר...

"יראה לי דבית שהוא פחות מד' על ד' – מ"מ מדרבנן קובע למעשר דלא גרע מחצר... ולענ"ד אין משם ראיה שהחצר לא צריכה לשמש כ'דירה'. החצר היא במהותה טפלה לבית, ולכן אין צורך שגודלה יהיה ד' על ד' כבית. אך אין ללמוד מדבריו שהגדרת חצר היא רק מקום המשתמר, ואין בה שימושי דירה כמו בית.

15. אמנם עי' מהר"י קורקוס שמעלה סברה לדעת הרמב"ם שמובא להלן, שבניגוד לדיני שבת ועירובין לעניין קביעות למעשר – לא בדירה תליא מילתא; והראב"ד חולק. וחזו"א מעשרות ס' ה"ס"ק ט כתב שבית צריך לשמש לדירה, אך גם אכילה קבועה נחשבת 'דירה' לעניין זה.
16. אמנם עי' משנה ראשונה, מעשרות פ"ג מ"ה, ד"ה ר' נחמיה, שמסביר את המחלוקת התנאים לגבי החצר האם תליא בדירה ושימושים או בשמירה, ופסקנו ככולי עלמא לחומרה, אך אה"נ די בכך שהחצר נשמרת כדי להיחשב חצר.

17. ירושלמי מהד' האקדמיה ללשון העברית, עמ' 276 שו' 28-34.

הראב"ד בהשגתו לרמב"ם (הל' מעשר פ"ד הי"ד), מתאים את גרסת הירושלמי עם גרסת הבבלי (ערובין כג ע"ב),¹⁸ הופך וגורס בירושלמי: "תני זרע רובה פטורה נטע רובה חייבת", וכן גורסים גם הרש"ס והגר"א, ולכך הסכים הרדב"ז לרמב"ם שם. לפי גרסה זו מתבאר שאדם בעל חצר שעדר את השטח וזרע ברוב שטחה, פקע ממנה שם חצר, וזו הפכה להיות גינה ופטורה מן המעשר. אם נטע שם עצים, נותר לה שם חצר. אך מוסיף בירושלמי "והוא שנטעה לנויה של חצר". חצר אינה מיועדת לזריעת כל שטחה, ולכן זריעת השטח הופכת אותה להיות גינה.¹⁹ אך אין מניעה שייטע בה עצים, שכן הנטיעה פחות צפופה והעצים אינם פוגעים בשימושי החצר. הירושלמי מגביל זאת בכך שהוא נוטע לנויה של החצר, אך אם הוא נוטע מטע לשם השגת יבול פוקע שם חצר והשטח הופך להיות גינה, וממילא פטור מתרומות ומעשרות. הרמב"ם, שם, לעומת זאת, גרס כגרסה שמצויה בספרי הירושלמי שנטיעה מפקיעה מדין חצר ואילו הזריעה אינה מפקיעה:

חצר שהיא נעדרת הרי היא כגנה ואוכלין בתוכה עראי, והוא שיעדר רובה, ואם זרע רובה אין אוכלין עראי וכן אם נטע רובה, ואם נטע לנוי חצר הואיל והיא נעדרת הרי זה אוכל עראי מאותן אילנות.

הכסף משנה וכן הפני משה מבארים את דעת הרמב"ם, שהקריטריון להפקיע דין חצר הוא קביעות הזריעה או הנטיעה. גם כאשר החצר נעדרה רובה, אם השטח נזרע בוודאי נעשה כן באופן ארעי, ואין כוונה להפוך את החצר לשדה. גם בנטיעת עצים אין כוונה להפוך את המקום למטע מלבד מקרה שניטעו עצים לנוי החצר. אז העצים קבועים ועומדים שם, מופקע דין חצר, וחל על המקום דין גינה. היוצא מכל הנ"ל בנידון דידן, שגם אם נגדיר את המקום כחצר, אזי המקום נעדר רובו וניטע רובו עצים. לדעת הראב"ד, והסכימו עמו רש"ס והגר"א, פקע דין חצר והפך להיות גינה. אף לדעת הרמב"ם שחולק, מסתבר להשוות את נטיעת העצים לנטיעה

18. עי' מהר"י קורקוס וכסף משנה על אתר.

19. הרש"ס בפירושו מביא את דברי רש"י לעירובין כג ע"ב ד"ה נזרע רובו: "בזרעונים ביטל דירתו בזרעונים לא דיירי אינשי, והוה ליה גינה - ואסור לטלטל אף בשאינו נזרע, דבטיל ליה לגבי רובא, אבל בנוטע אילנות - לא ביטל דירתו, דאורחא להסתופף בצל אילנות תמיד".

לנוי, שכן הנטיעות מיועדות לעמוד שם זמן רב, כי הן עיקרו של האתר התיירותי, ולכן יש להשוות את המקום לגינה שפטורה מן המעשרות.²⁰

סיכום

- א. אף שהמטע מוגדר – אין דינו כדין חצר, ולכן אינו קובע למעשר מדין זה.
- ב. במטע תיירותי שיש בו מינים מועטים של פירות, ויש לבעל המטע אינטרס לשווק את פירותיו (כגון מטע שהיה בעבר מטע שיווקי), יש להפריש תרומות ומעשרות לפני אכילת הפירות, בעת הסיוור במטע.
- ג. במקרה זה יש שתי חלופות לפתרון בעיית ההפרשה:
 1. בעלי המטע יפרישו כל בוקר תרומות ומעשרות על הפירות שייקטפו במשך היום על ידי המבקרים. ההפרשה תיעשה כדלהלן:
 - א. יש לקטוף פירות טבל מכל אחד מהמינים שבמטע, בכמות של 'קצת יותר מאחוז' מן הפירות שייקטפו במשך היום (על פי הערכה).
 - ב. יש לקרוא את כל נוסח הפרשת תרומות ומעשרות שמיועד להפרשה מראש.
 - ג. יש לזרוק לפח את ה'קצת יותר מאחוז' שהניח בצד רק בסוף היום, לפני סגירת האתר.
 2. אם אין לבעלי המטע תעודת כשרות, המאשרת את ביצוע ההפרשה, כל אחד יפריש בתחילת הביקור עבורו ועבור בני משפחתו. במקרה זה יש לבקש רשות מבעל המטע להפריש תרומות ומעשרות על הפירות שייקטפו.
 - ד. מטע תיירותי שיועד מתחילה להיות אתר תיירות, ובדרך כלל גם מצויים בו מינים רבים של פירות, אין חובה להפריש תרומות ומעשרות על הפירות שנאכלים בעת הסיוור.
 - ה. בסוף הסיוור, הפירות שנשקלים ושמשלמים עליהם בנפרד, יש להפריש מהם תרומות ומעשרות לפני אכילתם.

20. אמנם עי' חזו"א מעשרות סי' ה ס"ק ה, שב"ניטע רובו", במקומות שבין העצים נחשב חצר